

Ірина Біла,
д. психол. н.,
Інститут психології
імені Г. С. Костюка
НАПН України

ЗБЕРЕЖЕННЯ САМОЦІННОСТІ ДИТИНСТВА ЯК СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА ПРОБЛЕМА

Автор аналізує передумови розкриття творчого, особистісного потенціалу дитини, визначає засоби виявлення, збереження та розвитку здібностей, описує умови особистісного становлення у контексті гуманістичної парадигми.

Iryna Bila

SAVING OF INTRINSIC VALUE OF CHILDHOOD AS A SOCIAL AND PSYCHOLOGICAL PROBLEM

The author analyses the pre-requisites of development of creative and personal capacities of children, defines the means to identify and develop talents and describes the conditions of personal development within humanistic paradigm.

Дошкільний вік – безцінний період розвитку особистості, формування основ психічних, фізіологічних функцій, характеристик та здібностей. Прискорений темп сьогодення вкорочує вік дитинства, не прогнозуючи наслідки.

У порівнянні з виголошеними проблемами практичної психології (діагностики, вивчення, корекції, розвитку дошкільника і т.п.), проблема збереження самоцінності дитинства звучить рідко. Науковці, педагоги сьогодні виходять з того, що дошкільна освіта – це перша ланка загальної освіти індивіда й потрібно, не зволікаючи, знайти ключі, коди для розкриття можливостей, здібностей дитини у засвоєнні необхідного обсягу матеріалу, знань, опанування визначеним, необхідним набором компетенцій у різних сферах життєдіяльності («Природа», «Культура», «Люди», «Я сам»). Скоріше не ключі та коди, а відмички, які «відмикають» усілякі «замки». «Відмички», які супроводжують штучну акселерацію, провокують перевантаження дитини, психологічні проблеми.

Задекларований особистісно-орієнтовний, демократичний, гуманістичний принцип освіти, що є найбільш оптимальним саме у дошкільний період розвитку, поки що лежить на полицях метод кабінетів, «визираючи» із книжок науковців та доповідей методистів. А у групових кімнатах послуговуються здебільшого авторитарними методами... І тут немає вини вихователів, які раціонально чи інтуїтивно знаходять у цьому вихід із ситуації запиту «штучної акселерації, геніальності», яка останнім часом панує у суспільстві. Цей соціальний лозунг і орієнтир (бути геніальними і багатими) пригнічує не тільки дорослих (якщо вони не є такими), а й дітей, забирає у них щасливе дитинство та наповнює його серйозністю й тривогою.

Вихователі зі всією відповідальністю знайомляться з новими програмами (їх кількості та об'єму позаздрить навіть академік), які сьогодні досить часто змінюються, доповнюються і рекомендуються у роботі ДНЗ. Вихователі не йдуть за природою дитини, не супроводжують пізнавальну діяльність дошкільника, не заохочують його пошукову активність, а поспіхом планують заняття (що обрали найбільшим могутнім засобом «завантаження психіки дитини»).

Чи є у них час подумати про дитину, коли відповідно до «програм для вундеркіндів» складаються плани та підбираються методи, прийоми? Коли таких занять декілька на день, а ще – підготовка до святкових ранків, педагогічних рад, батьківських зборів, оглядів самодіяльності, різних методичних перевірок і т.п. І рідко коли ці заходи супроводжуються думкою про дитину, як от, наприклад, під час підготовки та проведення дитячих ранків. Вони у наших садках більше нагадують показові виступи дресування, заучування, відпрацювання рухів та слів. Діти демонструють батькам завчений сценарій, влаштовують їм свято. Придивіться до облич дітей – вираз у них не по роках дорослий, а їхні очі чимось нагадують очі тварин у зоопарку – в них теж забрали свободу, право на вибір, на творчість.

Дитину вчать письму, рахунку і майже не залучають до культури, культурних цінностей. Її примушують до навчання, зовсім не зважаючи на її інтереси та нахили. У результаті відбувається те, про що писав ще Жан-Жак Руссо: «Усе добре, виходячи з рук Творця речей, вироджується в руках людини. Вона примушує землю давати продукти іншій землі, дерево давати плоди іншого дерева... вона перекручує все; вона любить потворність; вона нічого не хоче таким, яким воно створене природою, навіть людину; вона її бажає об'їздити, як манежного коня, спотворити за модою, як дерево свого саду» [4].

Увага педагогів та батьків зазвичай прикута не до талантів та здібностей дітей, які потребують заохочення, а до їхніх слабких «сторін», які починають розвивати до середнього рівня. Все це нагадує історію

про тварин, які вирішили створити школу, де б навчали лігати, бігати, плавати, копати та лазити. Вони не змогли прийти до єдиної думки, який саме предмет є найбільш важливим, тому вирішили, що програма навчання для всіх буде однаковою. Кролик неперевершено бігав, але ледве не потонув на уроці плавання. Це його так вразило, що з тієї пори він уже й бігати більше не міг. Орел, звичайно, фантастично лігав, але коли йому прийшлося копати та рити, у нього нічого не виходило, і його відправили в клас з корекції та виправлення навиків. У нього йшло на це стільки часу, що невдовзі він розучився лігати. Те ж саме сталося і з іншими тваринами. Тепер вони втратили здібність бути майстерними у своїй сфері і змушені були займатися діяльністю, яка була їм неприродною [1].

Дитина за волею дорослого засвоює інформацію, яка на даний момент їй не цікава і не потрібна, вчиться читати, витрачаючи психічне здоров'я та сенситивний для фізичного, психічного розвитку час. Тоді як у неї повинні формуватися етичні еталони, моральні якості, творчі здібності, адаптивні механізми, що є фундаментом особистості, вона поступово перетворюється на відлюдкуватого «генія», агресивного підлітка, які «граються» в «насилля», котрим їх «годували» ще з дитинства... Зважаючи на сказане, важливим гаслом у роботі з дітьми буде не тільки правило: «Не нашкодь!», а й біблійна заповідь: «Не вбий (здатки, здібності, те, що дано природою)!».

Наразі варто усвідомити, що у вихованні дитини багатіше обрати метод супроводу, який передбачає акомпанування природі дитини, коли дорослий може розвинути індивідуальні особливості, здібності дитини, запропонувати допомогу, підказку чи просто емоційну підтримку. Тепло серця педагога, що є профілактичним та терапевтичним засобом як психічних, так і фізичних проблем дитини, а також стимулом розквіту її талантів, є сьогодні найбільш необхідною. Особистість дитини, на думку В. В. Давидова, «виробляється» за умов створення такого середовища, яке б забезпечувало дитині розвивальну гуманну взаємодію, відкритість до зовнішнього світу, здібність пізнавати та відкривати.

Як підкреслюють дослідники, для реалізації закладеного потенціалу дитини особливо важлива сумісна творча діяльність з дорослим. У цей час дитина прагне наслідувати значущому дорослому, як креативному взірцю, що є передумовою формування її творчості. Потрапляючи у нову ситуацію, вона репродукує готовий спосіб дії, повторює його за дорослим заради досягнення бажаного результату. Згодом наслідування дитини стає творчим, вона проявляє елементи новизни та самодіяльності, знайомиться з різними варіантами здійснення інноваційної діяльності, визначає свої переваги відповідно до власних схильностей та вмій. Все це відбувається в умовах спільності «дитина-дорослий», особистісно-орієнтовної моделі виховання, основними рисами якої є:

- дорослий у спілкуванні з дітьми дотримується правила «не поряд, не над, а разом»;
- мета дорослого – сприяти становленню дитини як особистості. Завдання дорослого: забезпечити почуття психологічної захищеності, довіри дитини до світу, радість існування, формування основ особистості (базис особистісної культури), розвиток індивідуальності дитини;
- способи спілкування – розуміння, визнання і прийняття особистості дитини, засновані на здібності стати на позицію дитини, врахуванні її точки зору, почуттів та емоцій;
- тактика спілкування – співробітництво;
- позиція дорослого – виходити з інтересів дитини та перспектив її подальшого розвитку як повноцінного члена суспільства;
- погляд на дитину як на повноправного партнера в умовах співробітництва.

Участь у сумісній роботі дозволяє створити ті необхідні умови, в яких дитина не просто буде отримувати знання від дорослого, а й розвивати свої потенціальні творчі та пізнавальні можливості в умовах взаємодії з ним.

Весь навчально-виховний процес, розвиток діяльності дітей варто спрямовувати на забезпечення балансу: прагнень дитини до самореалізації та самозбереження; її фондів «можу» (знань, умінь, навичок, здібностей) і «хочу» (інтересів, бажань, планів, намірів, почуттів); запрограмованого та спонтанного в бутті дошкільника; колективного та особистісного; проявів компетентності у різних сферах життєдіяльності; напрямків виховної роботи; форм організації життєдіяльності (спеціально організованих дорослим занять та самостійної діяльності дітей); виховних та навчальних технологій; форм організації педагогічної роботи (групових та індивідуальних) [3].

Педагогу важливо не заважати дитині творити, бути поряд з нею в цьому процесі, приймати і розуміти її позицію, самому бути творчим. Організацію життєдіяльності дошкільника, навчально-виховний процес недоцільно жорстко програмувати та детально планувати. Плани навчально-виховної роботи мають бути орієнтовними, містити загальні відомості щодо спрямованості, змісту, форм та методів організації діяльності дошкільників. Гнучке планування педагогом системи роботи передбачає врахування особливостей дітей й мобільну корекцію всього задуманого сценарію заняття. При цьому варто дозувати, повторювати, варіювати творчі завдання, враховуючи рівень розумового розвитку, здібностей кожної дитини, випереджувати дитячі

задуми, йти трохи попереду: «те, що дитина може зробити на першому етапі з допомогою дорослого, згодом вона вже може зробити самостійно» (Л. С. Виготський) [2].

Орієнтир у доборі педагогом адекватних засобів розвивального, виховного та навчального впливів на особистість – її вік та індивідуальний життєвий досвід, що визначає зміну акцентів з аналізу типового для більшості дітей певного віку на пошук індивідуального, особливого, неповторного. Це розширює уявлення дорослого про ймовірні прояви дошкільником творчої поведінки, дає можливість оптимізувати його індивідуальні творчі тенденції. Вихідним положенням системи освіти, і дошкільної, зокрема, у контексті гуманістичної парадигми має бути побудова педагогічного процесу на основі психології розвитку дитини, а точкою відліку в оновленні змісту, форм і методів навчання та виховання – ідея цінності дитини як творця та повноцінного партнера у взаємодії з дорослими.

ЛІТЕРАТУРА

1. Амстронг Т. Индивидуальный подход. Как самостоятельно растить и развить умственные способности вашего ребенка / Т. Амстронг. – Харьков : Книжн. клуб «Клуб семейного досуга», 2001. – 288 с.
2. Выготский Л. Психология развития ребёнка / Л. Выготский. – М. : Изд. Смысл, изд. Эксмо, 2005. – 512 с. – (Серия «Библиотека всемирной психологии»).
3. Методичні аспекти реалізації Базової програми розвитку дитини дошкільного віку «Я у світі» / О. Кононко, З. Плохій, А. Гончаренко. – К. : Світлич, 2009. – 208 с.
4. Руссо Ж.-Ж. Избранное / Ж.-Ж. Руссо. – М. : Детская литература, 1976. – 187 с.
5. Субботский С. Ребенок открывает мир / С. Субботский. – М. : Просвещение, 1991. – 207 с.

Світлана Вихор,

канд. пед. н., доцент,

Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка

ПРОЯВИ ТА ПРИЧИНИ НАСИЛЛЯ В ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ

У статті розглянуто дефініції насильства та його різновиди. Проаналізовано прояви та причини існування насилля в освітньому середовищі та взаємозв'язок із гендерним насиллям. Уточнено дії та функції закладів освіти з метою запобігання насильству над дітьми у разі його виявлення.

Svitlana Vykhor

MANIFESTATIONS AND CAUSES OF VIOLENCE IN EDUCATIONAL ENVIRONMENT

The article provides the definition and describes various forms of violence. Manifestations and reasons of violence in the educational environment and the relationship with the gender violence are analyzed. The entry specifies the actions and functions of educational institutions in order to prevent child abuse.

Проблема насильства на сучасному етапі розвитку суспільства потребує особливої уваги. Зважаючи на поширеність цього явища в явній та прихованій формах, високий ступінь латентності та вкоріненість культурних стереотипів, результат негативних наслідків насилля важко передбачити. Насильство спричиняє величезні економічні збитки, призводить до втрати його жертвами свободи самовизначення, гідності, здоров'я та життя. В освітньому середовищі воно провокує фізичні травми, впливає на психічне здоров'я учнів, заважає їхньому навчанню та самореалізації.

За визначенням Всесвітньої організації охорони здоров'я, насильство – це навмисне застосування фізичної сили або певних можливостей впливу чи погроза їхнього застосування до особи або до групи осіб, що викликало чи могло викликати фізичні травми від легких до смертельних, психологічні травми, затримки у розвитку або депривацію [7, с. 3]. У правовій базі нашої держави дефініція насильства представлена у Законі України «Про попередження насильства в сім'ї» від 15.11.2001 року, де визначено наступні його види: фізичне, сексуальне, психологічне, економічне. Різновидом насильства є примус (різноманітні фізичні та психологічні впливи на особистість з метою примусити особу до дій, що можуть нанести шкоду її (його) фізичному чи психічному здоров'ю).

Ширшим за поняття «насильство» визначають «жорстоке поводження», оскільки воно не завжди свідоме чи умисне, може не зачіпати права дітей. Деякі фахівці виділяють чотири типи жорстокого поводження щодо дітей: фізичне насильство; нехтування правами дітей; сексуальне насильство; психологічне насильство. «Жорстоке поводження з дітьми визначають, як навмисні дії (чи бездіяльність) батьків, вихователів та інших осіб, які наносять шкоду фізичному або психічному здоров'ю дитини. Виокремлюють декілька видів жорстокого поводження:

– фізичне насильство – тілесні покарання, нанесення фізичних пошкоджень, а також втягнення дітей до вживання алкоголю та наркотиків;